

Účetní a ekonomické pojetí zisku

David PROCHÁZKA, University of Economics, Pragueⁱ

Abstract

The paper outlines basic features of accounting and economic concept of income. Several substantial differences exist between both concepts. The paper tries to reveal possible ways for the narrowing a gap between accounting and economic income. Ongoing worldwide economic globalisation elicits a demand for high-quality accounting information. As a consequence of changes in a real economy, financial reporting has been abandoning the traditional accounting paradigm based on the prudence principle and historical costs measurement. The new concept of accounting income has been approaching to the concept of income as defined by economic theory. The paper analyses fundamental features of income in economics and accounting and outlines the ways of its possible integration in both disciplines.

Keywords

Accounting theory, capital maintenance, economic theory, expenses/costs, income, profit, revenue.

JEL Classification: M41, A10

ⁱ Department of Financial Accounting and Auditing, Faculty of Finance and Accounting, University of Economics, W. Churchill Sq. 4, 160 67 Prague, Czech Republic.

prochazd@vse.cz

The paper is processed as an output of a research project *Analysis of Accounting Standards for Income Reporting – New Approaches in the World and the Possibilities of Their Utilisation in the Czech Republic* (registration number GA402/09/P523).

1. Úvod

Účetnictví si za několik století moderní historie vybudovalo metodický aparát, který z něj tvoří vnitřně konzistentní celek. Metody účetní práce řídí proces nepřetržitého zaznamenávání hospodářských transakcí. Osoby s odpovídajícím odborným vzděláním soustavně zachycují hospodářské transakce podniku za použití metodických prvků. Celý cyklus vrcholí přípravou souhrnných informací o prospívání účetní jednotky v podobě účetní závěrky. Účetnictví a jeho výstupy plní funkci základního zdroje informací pro zainteresované subjekty (např. vedení podniku, vlastníky, zaměstnance, věřitele, reprezentanty státu, aj.).

Účetní model převádí vícerozměrnou realitu na jednotný rozměr. Veškeré vstupy do účetního systému, účetnictvím zpracovávaná data i výstupy ze systému jsou vyjádřeny v peněžním rozměru. Uvedené zjednodušení reality má tu výhodu, že umožňuje z pestré skutečnosti vybrat jenom ty podstatné prvky,

jejichž metodicky náležité zpracování poskytuje podklady pro rozhodování širokého okruhu ekonomických subjektů. S údaji, které nesou vedle věcného označení i peněžní (číselné) vyjádření, lze navíc provádět základní matematické operace. Tento fakt rozšiřuje informační potenciál účetnictví a činí ho nenahraditelným nástrojem hladkého fungování hospodářství.

Účetnictví je pravděpodobně nejrozvinutějším praktickým nástrojem tzv. ekonomické kalkulace, kterou představil Ludwig von Mises (Kameníček a Kouba, 1992). Výstupy z účetnictví přenášejí důležité informace o používaných ekonomických zdrojích a o schopnosti jednotky tyto zdroje v dostatečné míře zhodnocovat. Na základě předkládaných informací řídicí pracovníci vyhodnocují minulý průběh podnikatelské činnosti a činí korekční opatření orientovaná do budoucnosti. Obdobně i ostatní tržní subjekty, které vstupují do vztahů s danou účetní jednotkou, se na

základě účetních informací rozhodují o průběhu svého budoucího ekonomického jednání.

I přes své nesporné přednosti a zdravé jádro se účetnictví potýká s mnoha svízelemi, které jsou v některých případech zřejmě i neřešitelné. Nesnáze jsou způsobeny zejména tím, že účetnictví zobrazuje skutečnost zjednodušeným (nikoliv však jednoduchým!) způsobem. Homogenizace naturálních veličin, které jsou předmětem sledování v účetnictví, na peněžní rozměr nepřináší jednoznačné výsledky. Vyplyvá to ze samotné povahy měřicí jednotky v účetnictví. Rozměr peněžní jednotky, kterým je její kupní síla, není standardizovaný a reaguje na tržní vývoj. Změny tržních podmínek a jejich dopad na ceny se projevují dvěma kanály. Nejen všeobecná cenová hladina, ale i relativní ceny jednotlivých statků či služeb se mění a tyto změny se projevují i v hodnotě peněz.

Na rozdíl od škál používaných k měření fyzikálních veličin nemá účetní měřicí jednotka stálý rozměr a ani neexistuje standard, ke kterému by bylo možné rozměr peněz vztáhnout. Účetní profese proto neustále řeší otázku, zda a jak změny tržních cen v účetnictví zohledňovat. Ať se pro vyřešení uvedeného úkolu zvolí jakákoliv varianta, bude vždy zásadní měrou ovlivněna výše vykazovaného zisku a jeho obsahová náplň. Způsob zaznamenání hospodářských transakcí, které podniky vykonávají, účetním modelem není jednoznačně daný. Obvykle se nabízí více variant účetního zobrazení reálného průběhu podnikatelské činnosti. Možnost volby vede k tomu, že účetnictví může poskytnout více *správných* výsledků. Variantní řešení ovlivňují všechny výsledné výstupy z účetního systému. Jedním z nich je právě výše vykázaného zisku za účetní období.

Zisk, jeho výše, struktura a změny oproti minulým obdobím patří mezi nejsledovanější účetní veličiny. Zisk totiž shrnuje veškeré aspekty podnikatelské činnosti za uplynulé období a představuje měřítko úspěšnosti manažerů podniku při zhodnocování svěřených ekonomických zdrojů. Přestože moderní finanční ekonomie postuluje, že základním cílem podnikání je maximalizace tržní hodnoty firmy, jsou informace o zisku těmi hlavními, o které se zajímají uživatelé účetních výkazů. I nepatrné změny skutečného zisku od očekávaných hodnot mají účinky na tržní ocenění cenných papírů emitovaných jednotkou. Vývoj zisku je z uvedených důvodů klíčovým ukazatelem, který je podrobován pečlivému vyhodnocování všemi tržními subjekty.

V souvislosti s pokračující konvergencí dvou nejvýznamnějších účetních systémů světa, Mezinárodních standardů účetního výkaznictví (IFRS) a amerických všeobecně uznávaných účetních zásad (US GAAP), se tvůrci účetních standardů, připravovatelé

a uživatelé účetních výkazů i účetní teoretici potýkají s mnoha významnými teoretickými problémy. Změny účetních pravidel jsou často vedle účetních teorií motivovány i závěry teorií ekonomických. Inovovaný pohled na zásadu opatrnosti, možnosti oceňování aktiv a dluhů či pravidla pro vykazování výnosů významným způsobem posouvají vypovídací schopnost tradičního konvenčního účetního zisku. V konečném důsledku se tak zisk zveřejňovaný v účetních výkazech může v určité míře přibližovat zisku ekonomickému.

Přestože ekonomie a účetnictví patří do stejné větve vědeckých disciplín či lze dokonce s mírnou nadsázkou hovořit o tom, že účetnictví je pomocnou vědou ekonomickou, v mnohých aspektech se obě teorie liší. Otázky spojené s vymezením podstaty a způsobu změření zisku jsou základními stavebními kameny obou teorií, přičemž je zajímavé, že názor ekonomů se – alespoň na první pohled – liší od představ účetních teoretiků. Cílem článku je odhalení společných a rozdílných charakteristik zisku v účetnictví i ekonomii. Znalost obsahu kategorie zisku v obou disciplínách je klíčovým předpokladem pro vyhodnocování výkonnosti účetních jednotek a při analýze dopadu aktuálních změn světově uznávaných účetních pravidel na vypovídací schopnost zisku. Článek proto vymezuje základní rysy pojetí zisku v obou uvedených disciplínách, přičemž metodologickým východiskem je deskripce a analýza hlavních ekonomických a účetních teorií zisku.

Článek je strukturován následujícím způsobem. Kapitola 2 popisuje teorii zisku v ekonomii; vedle přístupu hlavního proudu jsou předmětem zájmu i vybrané alternativní pohledy. Účetní specifika odvozování zisku jsou zpracovány v kapitole 3. Pomocí modelového příkladu v kapitole 4 jsou analyzovány možnosti propojení účetního a ekonomického konceptu zisku (zejména s ohledem na aplikaci reálné hodnoty v účetnictví). Kapitola 5 shrnuje hlavní rysy účetního a ekonomického pojetí zisku.

2. Ekonomické teorie zisku

I když důchod je jedním z nejzajímavějších ekonomických fenoménů, nelze říct, že by patřil mezi nejčastěji zpracovávaná témata ekonomické teorie. Většina autorů se mu věnuje pouze okrajově. A najde-li se již nějaký ekonom, např. Fisher (1906 a 1930), Hicks (1946) či Mises (1966, zejména kapitoly XIV.3, XV.8–9 a XXIV.1), který předkládá rozsáhlejší analýzy, nelze rozhodně hovořit o knihách či příspěvcích, které by byly předmětem výraznějšího zájmu ze strany odborné veřejnosti.

2.1 Zisk v teorii hlavního proudu

Nahlédnutím do současných učebnic hlavního proudu může zájemce o ekonomii dospět k mírně zkreslenému dojmu, že otázka zisku je jednoduchou matematickou záležitostí hledání optima, tj. stanovení obecných podmínek, za kterých firma maximalizuje zisk. Standardní teorii (maximalizace) zisku (firmy) je možné stručně vymezit následovně.

Formální vyjádření ziskové funkce firmy vyrábějící n výstupů, k jejichž zhotovení používá m vstupů pro daný cenový vektor výstupů p a cenový vektor vstupů w , zachycuje vzorec (1).

$$\pi = \sum_{i=1}^n p_i y_i - \sum_{i=1}^m w_i z_i, \quad (1)$$

kde π je zisk, p je vektor prodejních cen výstupů, y je vektor vyráběných výstupů, w je vektor nákupních cen vstupů, z je vektor používaných vstupů.

Racionálně se chovající firma volí z výrobní množiny $(y, -z)$ výrobní plán, který maximalizuje zisk. Protože nutnou podmínkou maximalizace zisku je technicky efektivní výroba,¹ lze ziskovou funkci reformulovat následovně.

$$\pi = pf(z) - wz = pf(z_1, \dots, z_m) - \sum_{i=1}^m w_i z_i. \quad (2)$$

Po stanovení rovnice zisku lze přistoupit k hledání podmínek, jejichž splnění zaručí, že podnik bude dosahovat optimálního, tj. maximálního zisku. Maximálního zisku je dosaženo, jsou-li současně splněny podmínky optima prvního a druhého řádu.² Podmínka 1. řádu říká, že v bodě optima se musí první derivace ziskové funkce podle všech proměnných z rovnat 0, tj.:

$$\frac{\partial \pi(z^*)}{\partial z_i} = 0 \quad \text{pro } i = 1, \dots, m. \quad (3)$$

Podmínka optima druhého řádu si v případě maximalizace zisku žádá, aby produkční funkce $f(z)$ byla v bodě optima lokálně ryze konkávní, tj. Hessova matice druhých derivací produkční funkce $f(z)$ musí být negativně definitní.

¹ Mezi výstupem a vstupy platí jednoduchá podmínka. Skutečný výstup nemůže být větší, než kolik je možné vyrobit na základě omezení vyplývajících z produkční funkce, tj. $y \leq f(z)$. Je-li skutečný výstup rovný maximálně možnému, firma vyrábí technicky efektivně, tj. $y = f(z)$.

² Tato část je založena na obecné matematické teorii hledání optima (maxima či minima). Pro bližší popis problematiky viz odbornou matematickou literaturu.

$$\frac{\partial^2 \pi(z^*)}{\partial z_i^2} < 0. \quad (4)$$

Dosažením vzorce (2) do podmínky prvního řádu se získá známá podmínka maximalizace zisku, kterou je rovnost hodnoty mezního příjmu každého vstupu s nákupní cenou daného vstupu.

$$\frac{\partial \pi}{\partial z_i} = p \frac{\partial f}{\partial z_i} - w_i = 0 \Rightarrow \frac{\partial f}{\partial z_i} = MP_i = \frac{w_i}{p}, \quad \text{pro } i = 1, \dots, m, \quad (5)$$

kde MP je mezní produkt (výstup) získaný užitím dodatečné jednotky vstupu z_i .

Uvedená soustava pěti rovnic je stručným shrnutím teorie zisku uváděné v moderních učebnicích ekonomie. Prezentovaná teorie je stabilní součástí tzv. hlavního proudu ekonomické teorie. Bohužel, výše popsané exposé je vše, čím současná ekonomie přispívá k teorii zisku.³ Po více méně formálním (i když značně obšírném) rozpracování základních rovnic autoři upírají svojí pozornost jinam, např. k analýze tržních struktur, určení podmínek rovnováhy odvětví a stability rovnovážného stavu či efektivnosti různých tržních struktur. To sice s otázkou zisku souvisí, ale již pouze okrajově. I když je zisk tradičním tématem ekonomie, nevěnuje se mu podle mého názoru potřebná pozornost.

Analýza výše uvedených pěti rovnic poskytuje z účetního pohledu mírně žalostné poznatky. Podle všeobecně uznávaného názoru ekonomické obce je ziskem rozdíl dvou veličin formálně zakotvených v ziskové funkci, kterou je třeba maximalizovat. Jinak řečeno, současná ekonomie:

- redukuje svůj záběr pouze na hledání optima (maxima) ziskové funkce,
- nepřekládá hlubší definici zisku a pouze uvádí, že je to rozdíl dvou veličin,

³ Samozřejmě nelze říct, že ekonomie redukuje otázku zisku na výše podaný výklad. Spíše naopak. Po obecném vymezení ziskové funkce a podmínek existence optima přichází podrobné dopracování tématu. Maximalizace zisku se standardně rozbíhá do dvou větví. První fáze se soustředí na hledání optimální kombinace vstupů, které minimalizují náklady na požadovaný výstup. Druhá fáze se zabývá určením optimálního výstupu, který maximalizuje zisk. Celá teorie je zakončena určením bodu, od kterého se vyplatí vyrábět v krátkém i dlouhém období, vymezením vlastností nákladové a ziskové funkce a odpovídající komparativní statistikou. Maximalizace zisku je tedy podrobně zpracovaná oblast. Ovšem nejedná se o nic jiného, než o – i když naprosto logické – rozvedení uvedených rovnic a v podstatě pouhý formalismus. Navíc často bývá ekonomii hlavního proudu vyčítáno, že vychází z předpokladů, které zabezpečují pěkné matematické vlastnosti uvedených funkcí. To však může způsobit výrazné odchylení teorie od ekonomické reality.

- je nedůsledná v definování oněch dvou proměnných, které zisk determinují;⁴
- pouští (do určité míry) ze zřetele riziko, ale především nejistotu, která výrazně ovlivňuje ekonomické jednání;
- se nesnaží objasnit faktory, které způsobují vznik zisků či ztrát;
- opomíjí roli podnikatelů a podnikatelské funkce;
- nespecifikuje motivy, proč firma sleduje zisk a proč by ho vůbec měla maximalizovat;
- v neposlední řadě nevyjasňuje, jaké jsou funkce zisku, jaká je jeho vypovídací schopnost, zda a proč existuje potřeba zjišťovat a vyhodnocovat informace o zisku.⁵

⁴ V učebnicích je možné se setkat s různými kombinacemi. Sice se lze setkat s – z účetního hlediska příhodnými termíny – výnosy a náklady, ale nejčastěji se uvádí, že zisk je rozdílem mezi celkovými příjmy a celkovými výdaji. Tato terminologická nepřesnost je způsobena tím, že základní ekonomický model uvažující ekonomiku, ve které není přítomné riziko a nejistota, se přenáší i do modelů, které s těmito faktory pracují. Při explicitním vymezení pojmů je možné tuto nepřesnost akceptovat. Nicméně pro potřeby zjištění zisku v účetnictví jsou takové nepřesnosti nevyhovující, neboť peněžní a akruální báze představují naprosto rozdílná koncepční východiska, viz i např. Koncepční rámec k IFRS (IASB, 2011).

⁵ Toto je určitým nezamýšleným důsledkem (nutných) zjednodušení, která ekonomická teorie používá. Jedním z klíčových omezení ekonomických teorií je, že se implicitně předpokládá homogenní skupina ekonomických subjektů, které potřebují informace o zisku. V praxi ovšem uživatelé účetních informací tvoří značně různorodé skupiny s různými informačními požadavky a s různou možností přístupu k primárním účetním datům. Proto se oddělují účetní okruhy pro potřeby interních uživatelů (tzv. manažerské účetnictví) a externích uživatelů (tzv. finanční účetnictví). První účetní okruh je motivován potřebou poskytovat informace pro efektivní řízení a rozhodování. Manažerské účetnictví pracuje ve větší míře se subjektivními údaji a očekáváními ohledně budoucího vývoje, což se mj. odráží i v důležité roli tzv. nákladů v ekonomickém pojetí (tj. oportunitní náklady). Zisk pro potřeby vnitřního řízení se tedy v značné míře přibližuje ekonomickému zisku. Pro externí uživatele, kteří nemají přístup k interním datům, a tedy si nemohou ověřit relevanci subjektivních odhadů, nejsou takové informace dostatečně spolehlivé a vyžadují podklady, které zachycují pouze to, *co se skutečně událo*. Důsledkem různých informačních potřeb je i odlišné vymezení nákladů ve finančním a manažerském účetnictví. Zatímco manažerské účetnictví pracuje především s náklady ve smyslu anglického termínu *cost* (zdroje, které byly vynaloženy, nikoliv ovšem nutně spotřebovány), tak finanční účetnictví používá náklady ve smyslu anglického termínu *expense* (zdroje, které byly skutečně spotřebovány a jejich užitečnost byla vyčerpána).

Uvedené skutečnosti vedou k tomu, že zisk v pojetí současné ekonomie není odpovídajícím základním kamenem, na kterém by bylo možné vybudovat konzistentní teorii zisku použitelnou v účetní teorii a praxi. V některých případech jsou z důvodu modelového uchopení ekonomických modelů aplikována určitá zjednodušení, dle mého názoru ovšem v některých případech na úkor užitečnosti konkrétního modelu. Proto v další části příspěvku budu vycházet z pojetí zisku vymezeného Fisherem a Hicksem. Hlavní přínos těchto dvou ekonomických teorií zisku spočívá v rozšíření záběru teorie nejen na zisk, ale i ostatní ekonomické fenomény. Konkrétně se jedná o zasazení teorie zisku do teorie kapitálu a teorie hodnoty. Nosnou ideou dále uváděných teorií je vzájemné propojení třech významných ekonomických veličin, které společně tvoří integrální celek. Těmito veličinami jsou hodnota, důchod a kapitál. Neméně podstatnou roli hrají i faktor času a nejistota.

2.2 Irving Fisher

Fisher (1930) definuje důchod jako sled událostí.⁶ Podle Fishera existují tři koncepty důchodu:

- psychický důchod (potěšení), který je označením vnitřních stavů mysli,
- reálný důchod, měřený životními náklady,
- peněžní důchod, tvořený penězi, které člověk obdržel a které slouží k vynakládání životních nákladů.

Nejpoužitelnějším konceptem z praktického hlediska je reálný důchod. Psychický důchod sice odkazuje na samotnou podstatu jednání člověka, ale je číselně neuchopitelný. Hlavní nevýhodou peněžního důchodu je jeho možný časový nesoulad s důchodem reálným z důvodu existence úspor či spotřeby kapitálu. Reálný důchod měřený životními náklady je proto nejlepším aproximací psychického důchodu.

Fisher se okrajově zabývá i vztahem důchodu a kapitálu. Uvádí, že hodnota kapitálu se rovná diskontované (kapitalizované) hodnotě budoucích důchodů. Můstkem mezi důchodem a kapitálem je úroková míra. Tou rozumí procentuální premii ze zapůjčených peněz na období jednoho roku. Současná hodnota kapitálu se vypočte pouze na základě odhadovaných budoucích čistých důchodů. Hodnota kapitálu není nic jiného než odhadovaná veličina.

Obecně je pro výpočet hodnoty statku nutné určit:

- hodnotu budoucích prospěchů, které bude statek přinášet,

⁶ V originále *...Income is a series of events*. Zajímavostí je, že oporu pro toto tvrzení čerpá z fyzikálních věd, konkrétně z teorie relativity.

- výši úrokové míry, která diskontuje budoucí hodnoty důhodů na současnou hodnotu statku.

Oceňování na bázi současné hodnoty budoucích toků se aplikuje na všech trzích na všechny složky bohatství. Totéž platí i pro kapitál. Hodnota kapitálu je ekvivalentní kapitalizovaným budoucím důhodům. Fisher se též zastavuje nad rozdílem mezi důhodem a kapitálem. Důhod se sice odvozuje od kapitálu, ale jeho hodnota je nezávislá na hodnotě kapitálu. Jinak řečeno, zvýšení tržní hodnoty kapitálu není důhodem, nýbrž kapitálovým ziskem. Rozdíl mezi kapitálem a důhodem vysvětluje Fisher na příkladu obligace. Úroková platba z kupónu představuje pro jejího příjemce důhod. Mění-li se podmínky na trhu obligací a dochází-li k poklesu tržní úrokové míry a současně k růstu hodnoty obligace, nelze tento růst hodnoty považovat za důhod, ale musí se chápat jako změna hodnoty kapitálu, tj. jako kapitálový zisk.

Počínaje Fisherovou teorií zisku se v ekonomické teorii důsledně rozlišuje stavová veličina – kapitál – na jedné straně a toková veličina – důhod – na straně druhé. Podle mého názoru je mnohem důležitější inovovaný pohled na vzájemný vztah mezi důhodem a kapitálem (viz Obrázek 1), kterému ovšem samotný Fisher nevěnoval velkou pozornost. Prizmatem konceptu příčiny a následku by se měl důhod (jako budoucí událost) odvozovat od kapitálu (coby současného stavu). Z čistě naturálního (věcného) hlediska tato implikace platí, z hodnotového hlediska se vztah obrací naruby. Existence kapitálu (v jakékoliv podobě) je totiž nezbytnou podmínkou pro to, aby se ekonomický subjekt mohl účastnit transakcí, které vedou ke vzniku sledu událostí tvořících důhod.

Hodnotový rozměr vztahu důhod–kapitál je ovšem zcela opačný. Hodnota současné zásoby kapitálu se odvíjí od hodnoty budoucích důhodů.⁷ Protože faktor času je v ekonomickém rozhodování významný, hodnota budoucích důhodů se diskontuje. A právě suma hodnot budoucích důhodů aktualizovaných k uvažovanému datu udává současnou hodnotu kapitálu. Klíčovou roli v hodnotové dimenzi vztahu důhod–

kapitál má oceňování. Na tomto místě je nutné zdůraznit, že v ekonomické teorii je oceňování zcela anticipačním procesem namířeným do budoucnosti. Tuto část Fisherova odkazu rozvíjí J. R. Hicks.

2.3 John Richard Hicks

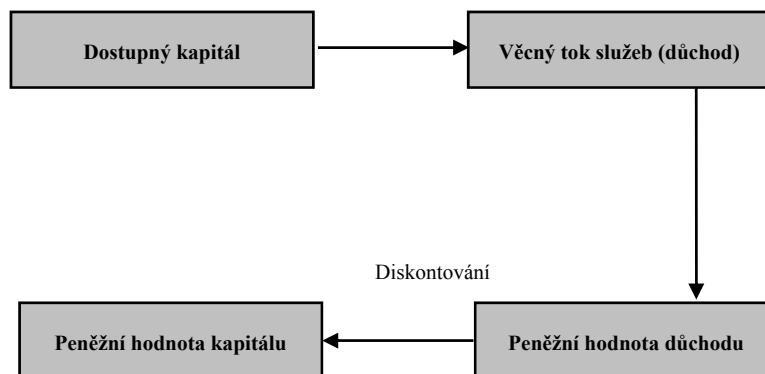
Hicks popisuje důhod ve dvou uspořádáních ekonomiky – statickém a dynamickém. V nerostoucí ekonomice nejsou potíže s definicí důvodu. Osobní důhod je totožný s příjmy člověka, které mu plynou z pronajímání služeb jím vlastněných výrobních faktorů (mzda za práci, renta z majetku, aj.). Neočekává-li jedinec žádné změny ekonomických podmínek a předpokládá-li konstantní tok peněžních příjmů každý další týden, neexistuje relevantní námitka proti názoru, že částka peněžního příjmu za jeden týden je i důhodem za tento týden. Jak ale postupovat, jestliže mzda není vyplácena týdně, ale např. najednou za měsíc. Je důhod aktuálního týdne nula? Asi nikoliv, ale jak určit, jaké výše důhod dosahuje?

Hlavním účelem praktické kalkulace důvodu je identifikovat částku, kterou člověk může spotřebovat, aniž by zchudl (Hicks, 1946). Na základě tohoto tvrzení se přiklání k definici osobního důvodu coby maximální očekávané hodnoty (částky), kterou člověk může spotřebovat během týdne, aby na konci týdne prosperoval stejně jako na jeho počátku (Hicks, 1946).⁸ Jestliže člověk spoří, plánuje být na tom v budoucnu lépe než nyní. Jestliže naopak utrácí více, než kolik činí jeho důhod, plánuje snížení svého bohatství. Z účetního hlediska stojí za povšimnutí Hicksovo tvrzení, že jeho definice důvodu plně odpovídá požadavku, aby důhod plnil funkci nástroje obezřetného chování či řízení.

Hicks uvádí, že v praxi aplikované přístupy k měření důvodu jsou aproximací uvedené definice. Nechť jedincovo bohatství se skládá z majetku (cenné papíry, pozemky, budovy, aj.), který generuje peněžní příjem. Dále nechť majetek přináší týdenní míru výnosu 0,1 % a hodnota majetku k počátku týdne je 10 010. Jiné zdroje důvodu nejsou. Jestliže jedinec během týdne spotřebuje částku 10 a zbývající část majetku reinvestuje při stávající míře výnosu, akumulovaná hodnota majetku na konci týdne bude činit 10 010, což se přesně rovná počáteční hodnotě majetku. Tuto aproximaci Hicks nazývá *Důhod č. 1*, kterým se rozumí maximální částka, kterou lze utratit během období, aby bylo možné očekávat, že hodnota

⁷ Vzájemný vztah mezi kapitálem a důhodem lze osvětlit na příkladu stromu. Strom (kapitál) plodí ovoce (důhod), existence stromu (kapitálu) je nezbytným předpokladem, aby sadař (podnikatel) mohl úspěšně sklídit ovoce coby plod (důhod) své práce. Ale jak je to s hodnotou stromu? Hodnota stromu (hodnota kapitálu) závisí na hodnotě ovoce (hodnotovém vyjádření ovoce). Nebude-li o ovoce na trhu zájem, nemá strom žádnou hodnotu (pomine-li se alternativní využití stromu – např. jeho prodej dřevozpracovatelskému průmyslu). Naopak bude-li ovoce žádáno a jeho cena poroste, bude růst i hodnota stromu.

⁸ Tuto definici důvodu považuje Hicks za centrální (hlavní) a veškeré praktické výpočty by měly být koncipovány tak, aby tuto definici respektovaly nebo se jí alespoň co nejvíce přibližovaly.

Obrázek 1 Vazba mezi důchodem a kapitálem

Zdroj: Vlastní tvorba v kontextu myšlenek Fishera (1906 a 1930)

kapitálu (hodnota budoucích peněžních příjmů) zůstane stejná.

Důchod č. 1 je bezproblémovou záležitostí, zůstávají-li ekonomické parametry ovlivňující důchod neměnné. Změní-li se ale např. úroková míra, je první aproximace důchodu neudržitelná. Necht' jedinec očekává vzrůst týdenní míry výnosu v druhém týdnu na 0,2 %. Očekávaný peněžní tok odpovídající *Důchodu č. 1* na počátku prvního týdne je uveden ve vzorci (6), očekávaný peněžní tok na počátku druhého týdne je zachycen ve vzorci (7).

$$I_1 = \{10, 20, 20, 20, \dots\}. \quad (6)$$

$$I_2 = \{-, 20, 20, 20, \dots\}. \quad (7)$$

Hicks nazývá druhou aproximací obecného konceptu důchodu *Důchodem č. 2* a definuje ho jako maximální částku, kterou jedinec může během týdne vydat na spotřebu, přičemž může stále očekávat, že stejnou částku bude moci utratit i každý další týden. *Důchod č. 2* představuje lepší aproximaci centrálního pojetí důchodu než *Důchod č. 1* v situaci měnící se tržní úrokové míry. Přesto i tato kategorie nedokáže zohlednit jednu skutečnost, která je vlastní dynamické ekonomice – změny tržních cen. *Důchod č. 3* zahrnuje i tyto změny a je vymezen jako maximální částka, kterou jedinec může spotřebovat během týdne, přičemž může stále očekávat, že stejnou částku v reálném vyjádření bude moci utratit i každý další týden.

Hicks konsoliduje předchozí výklad praktickými postupy výpočtu důchodu, přičemž rozlišuje dva časové rozměry důchodu, které jsou označovány jako *Důchod ex-ante* a *Důchod ex-post*. Na začátku týdne jedinec drží zásobu spotřebních statků a očekává tok příjmů, které mu umožní v budoucnu získat další spotřební statky. Hicks tento stav nazývá *Prospekt I*. Na konci týdne bude jedinec vědět, že jeden týden prospektu právě skončil, přičemž se okamžitě vynoří nový prospekt, tzv. *Prospekt II*, pro který jedinec aktualizuje plán očekávaných příjmů. První týden

Prospektu II je druhým týdnem dřívějšího *Prospektu I*. *Prospekt II* není (přesně) známý v okamžiku vytváření *Prospektu I* a *Prospekt I* již není dosažitelný k datu utváření *Prospektu II*. Bylo-li by tomu tak, jedinec by mohl k datu stanovení *Prospektu I* určit, která z možných variant vývoje je výhodnější. V konečném důsledku by to znamenalo irelevantnost kategorie důchodu a jejího praktického používání. Dané možnosti subjektu ovšem dostupné nejsou, a proto vystává zásadní otázka, kolik lze během týdne spotřebovat, aby jedinec na konci týdne prosperoval stejně jako na jeho počátku.

Podle Hickse je důchod hlavním pokladem pro rozhodování o možném rozsahu budoucí spotřeby. Proto se snaží vymezit postup určení výše důchodu za zvolený časový interval již k jeho počátku. Důchod ex-ante se vyčíslí porovnáním *Prospektu I* a *Prospektu II*, a to z časové perspektivy *Prospektu I*. Pro správné rozhodnutí z hlediska *Prospektu I* je nezbytné odhadnout stav na počátku *Prospektu II*. Ex-ante důchod je tedy veskrze odhadovanou veličinou.

Důchod ex-ante plně odpovídá Hicksovu názoru na podstatu důchodu. Vyčíslení možné výše spotřeby a potažmo důchodu za určité budoucí časové období si žádá odhad stavu *bohatství* na konci tohoto období. Pro porovnání stavu bohatství v okamžiku *Prospektu I* a *Prospektu II* je nutno zavést dodatečné kritérium, které umožní určit výši spotřeby během uvažovaného týdne. Tímto kritériem je časová posloupnost rozhodnutí. Porovnáním výchozího a finálního stavu na počátku období (tj. v počátečním bodě *Prospektu I*) se získá tzv. ex-ante důchod. Samozřejmě se nabízí i pohled na důchod, při kterém se srovnává stav bohatství *Prospektu I* a *Prospektu II* prizmatem *Prospektu II*. Tato časová perspektiva důchodu nese označení ex-post.

3. Účetní přístupy k determinaci zisku

V účetní teorii se v zásadě vyskytují dva přístupy ke změření zisku, a to sice transakční přístup a přístup na bázi uchování kapitálu (Belkaoui, 2004).

3.1 Transakční přístup k determinaci důchodu

Využití transakčního přístupu ke změření důchodu úzce souvisí s kategorií tzv. totálního peněžního zisku. Totálním ziskem/ztrátou se rozumí konečný přebytek/schodek peněžních prostředků po úplném ukončení existence účetní jednotky nad peněžními prostředky, které byly do podniku vloženy v okamžiku vzniku podniku. Totální zisk/ztráta se musí upravit o výplaty podílů na ziscích v jednotlivých obdobích (znaménko plus) a o případné navyšování kapitálu podniku (znaménko minus).

Takto zjištěný zisk má dva zásadní nedostatky:

- peněžní jednotka musí mít v průběhu celé podnikatelské činnosti stálou (neměnnou) hodnotu; to samozřejmě neplatí, ale konvenční účetnictví řeší tento rozpor aplikací fundamentálního předpokladu měřicí jednotky o stálé kupní síle, jehož platnost se opouští pouze v hyperinflačních podmínkách,
- zásadnější slabinou totálního zisku je fakt, že jej lze zjistit až v okamžiku ukončení činnosti podniku.

Uživatelé účetnictví požadují informace pro svá ekonomická rozhodování nikoliv na konci života ekonomické jednotky, nýbrž naopak co nejčastěji v průběhu její činnosti, aby se mohli adekvátně rozhodnout, zda investovat či nikoliv, do čeho investovat, zda půjčit peníze či nepůjčit, atd. Účetnictví musí řešit zásadní rozpor, při kterém na jedné straně probíhá nepřetržitý, spojitý proces *růstu či ubývání těla podniku* a oproti tomuto faktu stojí uživatelé, kteří vyžadují informace o tom, jak podnik momentálně prospívá či churaví. Konflikt se účetně řeší přijetím předpokladu účetního období, který postuluje, že výpočet hospodářského výsledku a zjišťování finanční pozice podniku se provádí v pravidelných časových intervalech, kterými se rozumí dvanáct po sobě jdoucích kalendářních měsíců. Konkrétně se tento předpoklad realizuje v podobě účetní závěrky, která představuje myšlené, fiktivní pozastavení veškerých operací podniku k určitému datu (k rozvahovému dni) a provedení odpočtu stavu aktiv a dluhů k tomuto datu a odpočtu výsledku hospodaření za účetní období počínající předchozím rozvahovým dnem.

Vyřešení rozporu *nepřetržitá činnost podniku versus průběžné informační potřeby uživatelů* přijetím jednoho z fundamentálních předpokladů – účetního období – je prvním krokem dekompozice totálního zisku do jednotlivých účetních období. V zásadě

existují dva základní přístupy separace transakcí pro odvozování výsledku hospodaření (Janhuba, 2005):

- tzv. spojité účtové systémy, které zachycují působivé podnikové transakce příčinně (spojitě) a používají k odvození zisku pojmy výnosy a náklady výsledku,
- tzv. nespojité účtové systémy, které zaznamenávají působivé hospodářské transakce důsledkově (nespojitě); výsledek je diference mezi peněžními příjmy a výdaji.

Vzhledem k definici totálního zisku coby přebytku peněžních příjmů nad výdaji za celou existenci podniku se prvoplánově může jevit vhodnějším přístup založený na poměřování peněžních příjmů a výdajů za sledované účetní období. Tento postup je však defektní, neboť peněžní příjmy a výdaje v zásadní míře nemusí souviset s prodanými výkony daného období a se spotřebovanými výrobními faktory užitými při jejich výrobě a prodeji. Proto se užívají pro odvození účetního hospodářského výsledku kategorie výnosy a náklady výsledku, které vztahujeme k výtěžným aktivitám podniku a které představují abstraktní finanční toky hodnot. Účetní kategorie výnos a náklad se koncepčně vztahují k tzv. akruální bázi.

V drtivé většině současných úprav účetnictví převládá varianta transakčního přístupu k zjištění hospodářského výsledku, která pro přiřazení jednotlivých transakcí ovlivňujících výši hospodářského výsledku za účetní období používá kritérium příčinné souvislosti v podobě akruální báze. Hospodářský výsledek při použití akruální báze je roven rozdílu mezi výnosy účetního období a náklady, které bylo nutno vynaložit, aby bylo v běžném období dosaženo těchto výnosů.

3.2 Důchod na bázi zachování kapitálu (udržení substance)

Druhý přístup (označovaný někdy též jako rozvahový) vychází z myšlenky, že hrubé přírůstky a úbytky důchodu jsou výsledkem změny aktiv a dluhů, resp. výnos je vzrůstem čistých aktiv a náklad je poklesem čistých aktiv. Pro zjištění důchodu se musí vyloučit změny čistých aktiv, které plynou z transakcí mezi podnikem a jeho vlastníky a které se projevují přímou změnou vlastního kapitálu. Stěžejní částí procesu odvozování důchodu se stává definice a ocenění aktiv a dluhů a zachycení jejich změn. Výsledovka je v tomto případě redukována na pouhý vedlejší produkt rozvahy a zveřejňuje se v ní informace o příčinách změn čistých aktiv.

Tento přístup pracuje buď s kapitálem nebo substancí (podstatou) podniku. Substance je teoretická účetní konstrukce, která představuje pojmenování toho, co je z hlediska vlastníků jádrem aktiv a kapitálu. Tímto jádrem jsou ty složky podnikových aktiv, v nichž je investován vlastní kapitál podniku. Vlastní-

ci by se měli zajímat o zachování podstaty, aby byly udrženy podmínky nutné pro zachování aktivit podniku v nezměněné, resp. nezhoršené podobě i v budoucnosti. Podstatu podniku lze definovat jako částku (mohutnost) čistých aktiv, která nesmí poklesnout, pokud podnik má v úmyslu pokračovat ve své aktivní existenci ve stejném rozsahu jako v současnosti.

Chce-li podnik koncem každého období disponovat stejným bohatstvím jako na jeho počátku, neměl by spotřebovat více, než kolik činí přírůstek bohatství dosažený za toto období. Substanci lze vymezit a zjišťovat buď na bázi finančních zdrojů (informace z pasiv rozvahy) nebo na majetkové bázi (informace z aktiv bilance) v podobě:

- vlastního kapitálu podniku jakožto reziduální veličiny mezi aktivy a dluhy, představuje vlastní zdroje krytí aktiv podniku (vhodnější koncepce pro finanční pojetí zachování podnikové podstaty),
- čistých aktiv podniku zjištěných stejným způsobem, čistá aktiva představují měřítko vývoje podstaty ve smyslu reprodukční schopnosti podniku.

Z ekonomického hlediska vychází velikost obou veličin stejně. Teoreticky není tedy důležitá mohutnost čistých aktiv celkem, nýbrž velikost a struktura jednotlivých položek čistých aktiv.⁹ Historicky se nejprve udržení podstaty soustředilo na vlastní kapitál zejména z důvodu snadného vyčíslení. V souvislosti se silnými pohyby cenové hladiny se pozornost postupně obrátila i na čistá aktiva. Pro vyjádření velikosti majetkové podstaty počítané na bázi čistých aktiv musí být užito pomocných (nikoliv však vždy zcela adekvátních) ukazatelů fyzické podstaty, např.:

- objem produkce v naturálních jednotkách,
- výše výnosů,
- rentabilita vložených prostředků.

Hlavním účelem sledování vývoje substance je snaha zachovat určitou výši této veličiny v podniku, aby byl splněn předpoklad nepřetržité činnosti podniku v budoucnosti. Pro určení, zda podstata byla zachována či nikoliv, se musí nejdříve vymezit veliči-

na chápána jako zisk. Ziskem se rozumí přebytek vyčíslené velikosti substance na konci daného období nad úroveň substance na konci minulého období. Srovnání vývoje se provádí za jednotlivé roky tak, že výsledná výše vlastního kapitálu (čistých aktiv) se rozloží na počáteční stav, vyjadřující částku nutnou k uchování počáteční podstaty, a na část představující změnu za sledované období. Při rozkládání podstaty a zjišťování výsledku hospodaření je kruciólním faktorem koncepce uchování této podstaty, která determinuje měřicí metody pro ocenění aktiv a dluhů.

Finanční pojetí udržení podstaty

Finanční pojetí uchování substance investované do podniku vlastníky se vymezuje ve dvou základních formách:

- Nominálně – podstata je chápána v souvislosti s konvenčním účetním systémem jako nominální velikost vlastního kapitálu (předpokládá se, že *měnová jednotka v čase t_0 = měnová jednotka v čase t_1*), a ziskem představuje zvýšení nominálního vlastního kapitálu za dané období nad úroveň, kterou měl nominální vlastní kapitál na počátku období, a to po vyloučení vlastnických transakcí.
- Reálně – podstata je chápána mimo rámec konvenčního účetnictví jako velikost vlastního kapitálu v peněžních jednotkách stálé kupní síly (*měnová jednotka v čase t_0 ≠ měnová jednotka v čase t_1*) a ziskem je zvýšení vlastního kapitálu za období v jednotkách stálé kupní síly nad úroveň, kterou měl nominální vlastní kapitál v jednotkách stálé kupní síly na počátku období po vyloučení vlastnických transakcí.

Protože u finančního pojetí podstaty se vychází z pasiv, používá se pro tento přístup odvození zisku častěji označení zachování kapitálu, a to buď nominálního, nebo reálného (ve smyslu stejné kupní síly peněz).

Věcné pojetí udržení podstaty

Udržení věcné podstaty, která je vymezená produkční schopností čistých aktiv, opět existuje ve dvou formách:

- Substance je chápána jako objem a struktura čistých aktiv v takové kvalitě, aby v podniku byl zajištěn stejný objem výkonů (výnosů, rentability vlastního kapitálu) na konci období jako na počátku, při oceňování se používají ceny obnovy.
- Substance je chápána jako v předešlém bodě, navíc se ještě zohledňuje změna hodnoty peněžní jednotky.

⁹ Z praktického hlediska představuje hlavní problém výběr vhodných oceňovacích základů. Aktuální tržní cena měla zohledňovat budoucí peněžní toky z aktiva, a to včetně rizik, kterým jsou dané peněžní toky vystaveny. Při znalosti všech relevantních faktorů (výše peněžních toků, jejich načasování, rizikovost, bezriziková úroková míra, atd.) by na teoretické rovině měly jednotlivé oceňovací přístupy poskytovat stejné výsledky. Nicméně v praxi různé oceňovací báze obvykle vedou k odlišným částkám, neboť všechny potřebné informace k dispozici nejsou, příp. existují objektivní tržní překážky, které znemožňují rovnost různých oceňovacíchází.

Vybraná varianta zachování podstaty následně determinuje způsob oceňování rozvahových a výsledkových položek. Ovlivňuje obsah a především vypovídací schopnost hospodářského výsledku. Aby podstata zůstala alespoň nedotčena, musí být z přírůstků ekonomických prospěchů v daném období nejprve uhrazena hodnota všech ekonomických zdrojů spotřebovaných na jejich dosažení. Z výnosů musí podnik být schopen obnovit zdroje spotřebované při prodeji výkonů. Až případný přebytek výnosů nad spotřebovanými zdroji lze uznat za zisk. Neznamená to ovšem, že se musí obnovit všechny konkrétní složky spotřebovaných aktiv stejnými aktivy. Pro determinaci zisku postačuje schopnost tato aktiva obnovit.

Zvolený koncept určuje cíl a způsob zjišťování zisku. Zisk je zasloužen ve finančním pojetí, pokud peněžní částka čistých aktiv na konci období převyšuje finanční částku čistých aktiv na počátku období po vyloučení transakcí s vlastníky. Ve věcném pojetí je zisk dosažen, pokud fyzická produkční kapacita (v hodnotovém vyjádření) na konci období převyšuje produkční kapacitu na počátku období.

Rozvahový přístup tedy implikuje, že zisk lze vykázat, až když je kapitál zachován či substance udržena. Protože lze v účetnictví obecně použít dvě různé měřicí jednotky, stojíme před možností výběru ze čtyř variant uchování podstaty, jak naznačuje tabulka 1.

Alternativní členění přístupů k determinaci zisku na bázi udržení substance předkládá Wöhe (1995). V souladu s předchozím výkladem je substance zachována, jestliže stav ekonomických statků na konci období kvantitativně odpovídá stavu z počátku období. Od výnosů je třeba odečíst částku na reprodukci spotřebovaných ekonomických statků. Jednotlivé koncepty udržení substance se liší co do objemu statků, které mají být zachovány.

První přístup postuluje, že substance je uchována, jestliže lze obnovit spotřebované statky ve stejném množství a stejné kvalitě. Výnosy přesahující částku nutnou na obnovu mohou být rozděleny mimo podnik, aniž by byla ohrožena výdělečná schopnost podniku. Toto pojetí ovšem opomíjí technologický pokrok, čímž dochází k podhodnocení rozdělitelného zisku. Někteří autoři též zastávají názor, že není možné posuzovat podnik izolovaně, nýbrž se musí hodnotit v kontextu vývoje celkového hospodářství. Proto

navrhují postupy, které směřují k tzv. kvalifikovanému udržení substance (viz Wöhe, 1995).

Zásadním problémem účetních teorií zisku je jejich praktická aplikace. Koncepty zisku na bázi současné hodnoty budoucích peněžních toků, které nejlépe odpovídají ekonomickému pojetí zisku, se považují z účetního hlediska za nerealizovatelné v praxi. Proto někteří účetní teoretici nabízejí alternativní teorie, které zohledňují určité ekonomické charakteristiky a současně jsou prakticky aplikovatelné. Průkopníkem v této oblasti byl MacNeal (1939), který požadoval oceňování v ekonomických hodnotách. Ekonomickou hodnotou věci je její *síla ve směně, která – vyjádřená v penězích – je tržní cenou* (MacNeal, 1979).¹⁰ Na MacNealovu teorii následně navázali Edwards a Bell (v roce 1961) a Chambers (v roce 1966). Chambers (1974) při oceňování operuje s tzv. běžnými peněžními ekvivalenty, přičemž žádá, aby všechny složky finanční situace byly oceňovány právě touto oceňovací základnou. Daný požadavek lze rozšířit na jakoukoliv oceňovací bázi a definovat tak obecnou definici účetního zisku – viz (8).

$$Zisk = E_{(t)}^{OB} - E_{(t-1)}^{OB}, \quad (8)$$

kde $E_{(t)}$ je vlastní kapitál (čistá aktiva) v okamžiku t , $E_{(t-1)}$ je vlastní kapitál (čistá aktiva) v okamžiku $t-1$, OB je zvolená oceňovací báze.

Pro praktické účely je vhodné celkový zisk dále rozčlenit na realizovanou a nerealizovanou část.

Kromě již uvedených přístupů lze využít i např. koncept nákladů obětované příležitosti pro určení očekávaného realizovatelného zisku ve smyslu teorie (Edwards a Bell, 1973). Všechny uvedené účetní teorie zisku mají jeden společný zisk. Autoři žádají oceňování všech položek aktiv a dluhů stejnou oceňovací bází. Tento požadavek společně s důrazem na uchování kapitálu má podstatné důsledky pro vypovídací schopnost a užitečnost účetních informací ohledně finanční situace a výkonnosti účetních jednotek. Při dodržení požadavku na jednotné ocenění

¹⁰ V originále: *The economic value of anything is its „power in exchange“, which, measured in money, is its market price.*

Tabulka 1 Variantní přístupy k zachování kapitálu (udržení substance)

Měřicí jednotka	Peněžní jednotka	Pevná kupní síla
Pojetí kapitálu		
Finanční kapitál	Nominální zachování finančního kapitálu	Zachování reálného kapitálu
Věcný kapitál (substance)	Nominální udržení substance	Reálné udržení substance

Zdroj: Wöhe (1995), Belkaoui (2004) a vlastní tvorba

všech složek aktiv a dluhů stejnou základnou je možné mj. určit účetní zisk, jehož znaky odpovídají či se přibližují ekonomickému zisku.

4. Modelový příklad

Na datech zjednodušeného modelového příkladu budou demonstrovány hlavní znaky ekonomického a účetního zisku, přičemž zisk účetní bude nastiněn v jedné teoretické variantě a dvou praktických.

Výchozí předpoklady

- Účetní jednotka pořizuje na začátku roku T0 dlouhodobá aktiva ve výši 20 000 s očekávanou dobou životnosti 4 roky (a s nulovou zbytkovou hodnotou).
- Roční peněžní příjmy z prodeje výrobků činí 20 000 a účetní jednotka je obdrží vždy na konci roku.
- Pravidelné roční výdaje na variabilní vstupy do výrobního procesu (tj. mzdy, materiál, energie, apod.) jsou 10 000 a účetní jednotka je obdrží vždy na konci roku.
- Tržní hodnota dlouhodobých aktiv na konci let T1 až T4 je 18 000, 13 000, 7 000 a 0.
- Aktuální (výnosy, náklady) a peněžní (příjmy, výdaje) položky vznikají ve stejný časový okamžik.
- Obvyklá míra výnosu užitá pro diskontování peněžních toků je 10 %.
- Předpokládá se pouze čtyřletá existence dané účetní jednotky.

Před samotným výpočtem zisku je nutné upozornit, že totální peněžní zisk (tj. přebytek peněžních příjmů nad peněžními výdaji za celou existenci podniku) se rovná 20 000 (tj. 80 000 – 60 000) a bude ve všech variantách stejný. Klíčovými prvky, které jednotlivé přístupy od sebe odlišují z hlediska rozložení zisku do jednotlivých období, je faktor času a rozsah, ve kterém jsou aktuální změny tržních podmínek promítnuty do výpočtu.

4.1 Ekonomický zisk na bázi diskontovaných očekávaných peněžních toků

Ekonomický přístup (v kontextu Hicksova důchodu ex-ante) pracuje s výnosovou hodnotou podniku jako celku. Pro potřeby určení ekonomického zisku je potřeba odhadnout budoucí peněžní toky vygenerované podnikatelskou činností a zvolit vhodnou míru pro diskontování daných toků. Zisk se počítá ex-ante, tj. na samém počátku období, jako kapitalizovaná hodnota budoucích peněžních toků, a je tedy svoji podstatou anticipovaný. V každém ze čtyř následujících let jsou generovány čisté peněžní příjmy ve výši 10 000 vždy na konci období. Peněžní příjmy se diskontují úrokovou mírou ve výši 10 % a jejich současná hodnota k počátku období T1 činí 31 699. Obdobný postup se aplikuje při výpočtu ke konci období T1. Na konci období se bude inkasovat peněžní příjem za první rok ve výši 10 000 a není třeba ho diskontovat (resp. diskontní faktor je roven jedné). Peněžní příjmy očekávané v dalších letech se opět diskontují, přičemž diskontní faktor je posunut o jedno časové období zpět. Očekávaná současná hodnota ke konci období T1 (a tedy k počátku období T2) činí 34 869.

Velikost zisku za rok T1 činí 3 170 a rovná se rozdílu mezi hodnotou diskontovaných peněžních toků na konci a na počátku tohoto období. Tato částka odpovídá 10 % z počáteční kapitalizované hodnoty peněžních příjmů (tj. 10 % z 31 699). Anticipační povaha ekonomického zisku se projevuje tím, část totálního zisku vzniká již k úplnému počátku samotného podnikatelského projektu. V tomto modelovém příkladu dosahuje tento předjímaný zisk částky 11 699 a zjistí se jako rozdíl počáteční současné hodnoty očekávaných peněžních toků snížené o jednorázové výdaje na pořizovaná dlouhodobá aktiva (tj. 31 699 – 20 000).¹¹

Vstupní údaje jsou uvedeny v tabulce 2, výpočty v tabulce 3.

¹¹ Je-li počáteční zisk kladný, jedná se o podnikatelský plán/projekt s kladnou čistou současnou hodnotou. Podniku se tedy vyplatí investovat do takového projektu. Jinými slovy, ekonomický koncept zisku na bázi diskontovaných očekávaných peněžních toků představuje kritérium, na základě kterého podnikatelé ex-ante vyhodnocují výhodnost zvažované investice.

Tabulka 2 Vstupní údaje modelového příkladu

	Příjmy	Výdaje/pravidelné/	Výdaje/jednorázové/	Tržní cena dlouh. aktiv
01.01.T1			–20 000	20 000
31.12.T1	20 000	–10 000		18 000
31.12.T2	20 000	–10 000		13 000
31.12.T3	20 000	–10 000		7 000
31.12.T4	20 000	–10 000		0

Tabulka 3 Výpočet ekonomického zisku (EP)

	SH pen. toků počátek obd.	SH pen. toků počátek obd.	EP
01. 01. T1			11 699
T1	31 699	34 869	3 170
T2	24 869	27 355	2 487
T3	17 355	19 091	1 736
T4	9 091	10 000	909
Celkem			20 000

4.2 Očekávaný realizovatelný zisk

Hicksovu důchodu ex-ante odpovídá subjektivní očekávaný zisk (Edwards a Bell, 1973), kterým se rozumí *částka, kterou je možné vyplatit ve formě dividendy v jakémkoliv období, aniž se ohrozí subjektivní hodnota aktiv*. Autoři tento koncept zisku pro účetní účely odmítají, neboť kruciólně závisí na subjektivních očekáváních, která determinují budoucí peněžní toky i diskontní sazbu a která nelze podrobit objektivnímu testu správnosti. Z uvedeného důvodu preferují očekávaný realizovatelný zisk, který pracuje se skutečnými peněžními toky a s tržními hodnotami podnikových aktiv. Tento zisk je definován jako *částka dividendy, kterou může podnik vyplatit na konci období, aniž by se snížila tržní hodnota jeho aktiv* (Edwards a Bell, 1973). Výše zisku (tabulka 4) se určí jako rozdíl mezi celkovou tržní hodnotou aktiv na konci a na počátku období. Pro rok T1 se realizovatelný zisk vypočte jako rozdíl tržní hodnoty všech aktiv na konci roku T1 ve výši 28 000 (hodnota čistého peněžního toku plus aktuální tržní hodnota dlouhodobých aktiv) snižená o částku 20 000, která představuje počáteční tržní hodnotu všech aktiv (v tomto případě se týká pouze dlouhodobých aktiv). Zásadní vliv na výši zisku má tedy vývoj tržní hodnoty aktiv v čase.

Tabulka 4 Výpočet realizovatelného zisku (RP)

	Čisté peněžní toky	Tržní hodnota dlouh. aktiv	RP
01. 01. T1		20 000	
T1	10 000	18 000	8 000
T2	10 000	13 000	5 000
T3	10 000	7 000	4 000
T4	10 000	0	3 000
Celkem			20 000

Edwards a Bell se zabývají vztahem mezi subjektivním ekonomickým a realizovatelným ziskem. Subjektivní zisk existuje proto, že trh nesdílí subjektivní očekávání podnikatelů o budoucím vývoji. Jestliže jsou tato očekávání správná, tržní účastníci *uznají svou chybu* a subjektivní zisk se přemění na aktivum s tržní hodnotou. Přestože samotná konverze

subjektivního zisku neznamena žádný posun v prospívání podniku, jedná se o důležitou operaci z hlediska trhu. Konverzí subjektivního zisku na tržní hodnotu vzniká realizovatelný zisk, který reprezentuje trhem všeobecně akceptovatelné zlepšení stavu podniku. Z hlediska účetního tedy představuje teorie realizovatelného zisku možný spojovací můstek mezi ekonomickým a účetním konceptem zisku.

4.3 Konvenční účetní zisk

Konvenční účetní zisk pracuje s oceněním nákladů na úrovni jejich skutečné (historické) pořizovací ceny. V souladu s předpoklady modelového příkladu jsou výnosy v každém roce rovny 20 000, náklady 15 000 (variabilní náklady ve výši 10 000 plus odpisy ve výši 25 % pořizovací ceny¹²). Zisk tedy činí 5 000, a to každé účetní období (tabulka 5).

Tabulka 5 Výpočet konvenčního účetního zisku

	Výnosy	Var. nákl.	Odpisy	Čistý zisk
T1	20 000	-10 000	-5 000	5 000
T2	20 000	-10 000	-5 000	5 000
T3	20 000	-10 000	-5 000	5 000
T4	20 000	-10 000	-5 000	5 000
Celkem	80 000	-40 000	-20 000	20 000

4.4 Účetní zisk v souladu s přeceňovacím modelem dle IFRS

IFRS umožňují účetním jednotkám jako alternativu k oceňování dlouhodobých hmotných a nehmotných aktiv jejich pořizovací cenou aplikovat přecenění na reálnou hodnotu (konkrétně standardy IAS 16 a IAS 38). Přecenění na reálnou hodnotu, která odráží aktuální tržní situaci, dovoluje účetním jednotkám zobrazit informace, které přesněji vypovídají o finanční situaci a výkonnosti dané jednotky. Přeceňovací model do určité míry neguje zásadu opatrnosti, neboť účetním jednotkám je povoleno vykazovat dlouhodobá aktiva v hodnotách, které převyšují historickou pořizovací cenu. Případný přírůstek hodnoty je vykazován jako součást ostatního výsledku hospodaření (angl. other comprehensive income – zkratka OCI).

Na konci roku T1 dochází k přecenění dlouhodobých aktiv na reálnou hodnotu. Jejich účetní hodnota činí 15 000 = 20 000 – 5 000 (pořizovací cena méně odpisy za rok T1); reálná hodnota je 18 000 a dochází tedy k přecenění ve výši 3 000, které se zachytí v ostatním výsledku hospodaření. Ze zvýšené účetní hodnoty dlouhodobých aktiv se budou počítat odpisy

¹² Pro odpisování byla zvolena časová lineární metoda. Při volbě jiných metod by bylo možné získat alternativní výsledky hospodaření.

v dalším období (jedna třetina z 18 000). Na konci roku T2 se opět porovná účetní hodnota dlouhodobých aktiv (tj. 12 000) s aktuální reálnou hodnotou (tj. 13 000) a provede se přecenění. Naznačeným způsobem se postupuje v dalších letech (viz tabulka 6).

Z uvedených výsledků vyplývá, že úplný výsledek hospodaření se rovná očekávanému realizovatelnému zisku (Edwards a Bell, 1973). I přes rozdílný postup výpočtů podávají oba přístupy stejný výsledek, neboť veškerá aktiva, která účetní jednotka drží, jsou přeceňována na aktuální tržní hodnotu, které v účetnictví odpovídá koncept reálné hodnoty. V praxi tato situace nikdy nenastane, mj. z důvodu, že např. zásoby se přeceňovat na aktuální tržní cenu nahoru nesmí. Nicméně modelový příklad naznačuje, že účetní zisk se v praxi může přibližovat požadavkům účetních teorií (v závislosti na povoleném rozsahu přeceňování na aktuální tržní hodnoty a možnostech zjištění tržních hodnot). S odvolávkou na předchozí výklad je možné tvrdit, že účetní zisk v pojetí IFRS (při aplikaci reálné hodnoty pro ocenění dlouhodobých aktiv) obsahuje i určité znaky zisku v ekonomickém pojetí.¹³

5. Závěr

Transakční přístup k odvození zisku je záležitostí praktickou, přístup na bázi uchování kapitálu je vlastní účetní teorii. Ve většině současných systémů se zisk zjišťuje jako rozdíl výnosů a nákladů za implicitního předpokladu finančního uchování kapitálu v nominálním vyjádření. Artikulace účetních prvků umožňuje oba přístupy – přes podvojný zachycení dodatečných operací zabezpečujících zachování kapitálu ve zvoleném pojetí – propojit v jeden.

Ekonomický pohled na zisk není účetní praxí příliš akceptován. Ani v účetní teorii nezaujímá významné

místo. Důvodem jsou neslučitelné myšlenkové báze, na kterých jsou oba koncepty vybudovány. Kromě výše zmiňovaného odlišného vnímání důležitosti zachování kapitálu lze identifikovat i další podstatné odlišnosti. Tabulka 7 a tabulka 8 shrnují základní vlastnosti ekonomického a účetního zisku a podporují domněnku o různém obsahu kategorie zisk v ekonomii a účetnictví.

I přes na první pohled významné odlišnosti lze oba koncepty propojit. Některé významné teoretické myšlenky, ať již z oblasti účetní, ale i ekonomické teorie, se již dokázaly prosadit i v účetní praxi a jsou její neodmyslitelnou součástí. Nelze opomenout ani důležitý fakt, že se současná účetní praxe silně odklání od tradičně chápané podstaty účetního zisku.

Pokračující propojování národních ekonomik vede ke zvětšování trhů, což většinou snižuje možnost ovlivňovat tržní ceny jednotlivými subjekty. Rozšiřování informačních technologií navíc umožňuje tržním subjektům získávat ucelenější přehled o právě převládajících tržních cenách. Prodlužuje se seznam položek, jejichž ceny naplňují charakteristiku řádné tržní hodnoty,¹⁴ jak ji chápe anglo-americká účetní teorie a praxe. Tyto tendence v reálné ekonomice nezůstaly bez povšimnutí ani v účetnictví. Trend k harmonizaci účetního výkaznictví nabral novou sílu na počátku tisíciletí.

¹³ Zjednodušené výchozí předpoklady modelového příkladu byly zvoleny právě za účelem demonstrace tohoto důležitého závěru.

Tabulka 6 Výpočet účetního zisku dle přeceňovacího modelu IFRS

	Výnosy	Var. nákl.	Odpisy	Čistý zisk ¹⁵	OCI	Úplný zisk
T1	20 000	-10 000	-5 000	5 000	3 000	8 000
T2	20 000	-10 000	-6 000	4 000	1 000	5 000
T3	20 000	-10 000	-6 500	3 500	500	4 000
T4	20 000	-10 000	-7 000	3 000	0	3 000
Celkem	80 000	-40 000	-24 500	15 500	4 500	20 000

¹⁵ Anglický termín pro tento zisk je *net income*, který by se dal přeložit jako čistý zisk za období a který přibližně odpovídá výsledku hospodaření za účetní období z hlediska české účetní legislativy. V souladu s novelizací IAS 1 k 1. lednu 2009 bylo zavedeno komplexnější měřítko výkonnosti podniku, a to úplný výsledek hospodaření (angl. *comprehensive income*), ke kterému však neexistuje v českých účetních předpisech protipól.

¹⁴ Účetní předpisy, které tvoří US GAAP, termín překládají do češtiny jako reálná hodnota uvádějí v některých případech ve tvaru *fair market value*. Oficiální český překlad tohoto termínu neexistuje, nicméně uvedené spojení *řádná tržní hodnota* se blíží obsahovému významu daného termínu tak, jak je používán v anglické (resp. americké) účetní terminologii. Tato vsuvka též může sloužit k zamyšlení o poněkud nevhodně zvoleném překladu samotného termínu *fair value* do češtiny. Reálná hodnota ne zcela věrně odráží obsah toho, o čem tato oceňovací báze má podávat informace.

Tabulka 7 Ekonomické pojetí zisku a jeho vlastnosti

Charakteristika	Ekonomický zisk
Časová orientace	Výhradně do budoucnosti
Způsob výpočtu	Výnosová hodnota podniku jako celku
Vstupní veličiny	Peněžní příjmy a výdaje
Vztah zisku a kapitálu	Kapitál je primární; změny jeho velikosti determinují zisk
Vliv času	Zásadní (přes úrokovou míru)
Citlivost na změny parametrů	Velká (zejména na změny úrokové míry)
Obsah zisku	Všechny složky (i nerealizované) již v okamžiku vzniku

Tabulka 8 Tradiční účetní pojetí zisku a jeho vlastnosti

Charakteristika	Účetní zisk
Časová orientace	Převážně do minulosti
Způsob výpočtu	Souhrn výsledků dílčích výdělečných transakcí
Vstupní veličiny	Aktuální výnosy a náklady
Vztah zisku a kapitálu	Zisk je primární; jeho vznik ústí v růst velikosti kapitálu
Vliv času	Zanedbatelný
Citlivost na změny parametrů	Zanedbatelná
Obsah zisku	Ztráty všechny, zisky pouze realizované

Důležitou okolností vývoje posledních let je postupné opouštění zásady opatrnosti a principu oceňování v historických cenách v účetním výkaznictví. U rostoucího počtu účetních oblastí se pro ocenění účetních prvků aplikují nikoliv tradičně používané historické ceny, nýbrž ceny, které odrážejí aktuální tržní podmínky. Upřednostňování reálné hodnoty (angl. fair value) ze strany tvůrců účetních standardů nebylo narušeno ani nedávnou finanční a ekonomickou krizí. Ukázalo se totiž, že prvotní významná kritika není založena na dostatečně relevantních argumentech a že zvýšené používání oceňování reálnou hodnotou v účetnictví nebylo důvodem pro vypuknutí či zhoršení následků krize (blíže daný problém diskutují Barth a Landsman, 2010; případně Procházka, 2011).

Tato tendence je potvrzena i vydaným novým standardem IFRS 13, který komplexním způsobem řeší problematiku oceňování reálnou hodnotou v účetních závěrkách podniků aplikujících IFRS. Sou-

časně se objevují i nové předpisy, které opouštějí tradiční dogma realizace výnosů a posouvají pravidla uznání výnosů blíže ekonomickým principům. Staré účetní paradigma pomalu umírá a uvolňuje cestu novému. V neposlední řadě je nutné zmínit tendence prorůstání manažerského a finančního účetnictví (Hemmer a Labro, 2008), kdy i v rámci účetních závěrek určených pro potřeby externích uživatelů se zveřejňují informace používané pro vnitřní řízení a založené na tzv. manažerském přístupu (např. nový standard upravující vykazování informací o segmentech IFRS 8 platný od roku 2009).

Změna odráží novou poptávku po relevantních informacích vycházejících z aktuálního stavu na trhu i za cenu nižší spolehlivosti předkládaných informací. Některé změny jsou v historickém kontextu výrazné až převratné (Procházka, 2009). To způsobuje, že účetní zisk a jeho vypovídací schopnost se postupně posouvá od charakteristik uvedených v tabulce 8 k ekonomickému pojetí zisku a vlastnostem nastíněným v tabulce 7. V této souvislosti stojí za zmínku, že účetní praxe začíná reflektovat ekonomické a účetní teorie, které vznikly již před 50 či více lety.

Literatura

- BARTH, M. E., LANDSMAN, W. R. (2010). How did financial reporting contribute to the financial crisis? *European Accounting Review* 19(3): 399–423. <http://dx.doi.org/10.1080/09638180.2010.498619>
- BELKAOU, A. R. (2004). *Accounting Theory*. Chicago: International Thomson Computer Press.
- CHAMBERS, R. J. (1974). *Accounting, Evaluation and Economic Behavior*. Houston: Scholars Book (reprinted).
- EDWARDS, E. O., BELL, P. W. (1973). *The Theory and Measurement of Business Income*. Berkeley: University of California Press (reprinted).
- FISHER, I. (1906). *The Nature of Capital and Income*. New York: The Macmillan Co.
- FISHER, I. (1930). *The Theory of Interest*. New York: The Macmillan Co.
- HEMMER, T., LABRO, E. (2008): On the optimal relation between the properties of managerial and financial reporting systems. *Journal of Accounting Research* 46(5): 1209–1240.
- HICKS, J. R. (1946). *Value and Capital: An Inquiry into Some Fundamental Principles of Economic Theory*. Oxford: Clarendon Press.
- IASB (2011): *International Financial Reporting Standards 2011 Bound Volume*. London: IASB.
- JANHUBA, M. (2005). *Základy teorie účetnictví*. Praha: Oeconomica.

- KAMENÍČEK, J., KOUBA, K. (1992). *Trh versus plán – půl století sporů*. Praha: Univerzita Karlova.
- MACNEAL, K. (1979). *Truth in Accounting*. Houston: Scholars Books (reprinted).
- MISES, L. (1966). *Human Action: A Treatise on Economics*. Chicago: Contemporary Books.
- PROCHÁZKA, D. (2009). Informace o výnosech a zisku v účetních výkazech českých účetních jednotek. *Český finanční a účetní časopis* 4(1): 6–12.
- PROCHÁZKA, D. (2011). The role of fair value measurement in the recent financial crunch. *Prague Economic Papers* 20(1): 71–88.
- WÖHE, G. (1995). *Úvod do podnikového hospodářství*. Praha: Beck.